

Dve Reštavrácie z 19. storočia: Ján Kalinčiak a Ignác Nagy

Ivan Halász – Gábor Schweitzer

HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G.:

Two 19th-century literary works by the same title: *Reštavrácia* (County elections) by Ján Kalinčiak and Ignác Nagy

SLOVENSKÁ LITERATÚRA , vol. 69, 2022, no. 4, pp. 402-414

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.4.7>

Ivan Halász ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5340-6595>

Gábor Schweitzer ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0792-7864>

Key words: election campaign, literature, county, Hungary, election, gentry

Elections were a stable part of Hungarian political culture even before the eventful year of 1848. As such they were reflected in individual national literatures written in Hungary – especially in the Hungarian and Slovak ones. The novel by Ján Kalinčiak (1822 – 1871) *Reštavrácia* ([County elections], 1860) was thus not the only literary text that portrayed these events. In 1842, the popular Hungarian playwright Ignác Nagy (1810 – 1854) published a comedy under the same title. The novel by Ján Kalinčiak, despite the fact that it was published later, is much less political in its nature than Nagy's play which in the context of county elections addressed such issues as the emancipation of women, the rights of Jews and the elimination of the political monopoly and tax advantages enjoyed by the gentry. Kalinčiak was primarily concerned with portraying a familial dispute between two gentry families in a fictitious county in northern Hungary. The dispute was resolved harmoniously and the national issues were addressed only marginally. Nevertheless, the novel and the play still have a lot in common. Besides the described social environment and the character of the main plot, these concern the frequent use of Latin expressions and dated language in general, the relatively realistic description of the events, frequent humorous motives, and the fact that the ending bears features of *biedermeier* style.

Kľúčové slová: kortešačky, literatúra, stolica, Uhorsko, voľby, zemanstvo

Uhorsko patrilo v Európe tradične medzi krajiny s najvyšším počtom šľachtického (prevažne zemianskeho) obyvateľstva. Na starom kontinente ho v tomto smere pravdepodobne predbehlo len poľsko-litovské súšťátie, ktoré si však koncom 18. storočia medzi sebou rozdelili Prusko, Rakúsko a Rusko. Nielen v západnej Európe, ale aj v dedičných (teda rakúskych a českých) krajinách Habsburskej ríše bol počet tejto vrstvy obyvateľstva podstatne menší.

Uhorské privilegované obyvateľstvo pozostávalo z rozličných segmentov a jeho veľká časť sa svojím sociálno-ekonomickým postavením radikálne nelíšila od mešťanov a zámožnejších roľníkov. Na rozdiel od nich však mali osobnú slobodu a politické participačné práva, ktoré vedeli uplatňovať predovšetkým na stoličnej úrovni. Tam sa totiž pravidelne, v trojročných intervaloch, volili stoličné kongregácie, čiže zhromaždenia, ktoré potom posielali svojich poslancov na krajiný snem s imperatívnym (to jest viazaným) mandátom. Trojročne sa obnovovali – teda, starosvetsky povedané, „reštavovali“ – aj stoličné funkcie na čele s podžupanom (vicišpanom), ktorý bol najvyšším voleným reprezentantom miestnej šľachty. Hlavného župana už menoval kráľ (Mezey 2003: 146-150). Okrem vicišpána volili zemaniam aj slúžnych a iných úradníkov. Uhorské stolice s ich niekoľko storočnou samosprávnou históriou, silným odporom proti panovníckemu absolutizmu, s postupne sformulovaným právom nerealizovať protiústavné nariadenia vyššej moci podľa veľkého reformátora grófa Istvána Széchenyiho často existovali ako „52 malých kráľovstiev“ (Demmel 2014: 36-37).¹

Takýmto „malým kráľovstvom“ bol v predrevolučnom období aj Turiec, odkiaľ pochádzal Ján Kalinčiak (1822 – 1871). Špecifickou črtou jednej z najmenších uhorských stolíc bol jej relatívne uzavretý podhorský charakter a prevažne slovenské obyvateľstvo. V štyridsiatych rokoch 19. storočia mala stolica približne 43 000 obyvateľov, z ktorých len asi tritisíc bolo Nemcov žijúcich v troch dedinách a ešte asi šesťsto Židov. Ostatní obyvatelia boli prevažne Slováci. V stolici mali jednoznačnú väčšinu evanjelici. Okrem niekoľkých bohatších šľachtických rodín tu žila len jedna magnátska rodina – Révayovci, ktorí po celé stáročia zastávali pozíciu dedičného aj hlavného župana. Väčšina zemianstva, ku ktorému patrilo približne štyri- až päťtisíc obyvateľov (teda desatina celej stoličnej populácie), hospodárila na jednej-dvoch poddanských usadlostiach (Demmel 2014: 40-43).

Vysoký počet právne privilegovaného zemianskeho obyvateľstva znamenal, že v predmarcovom Uhorsku (vtedy ešte bez Sedmohradska) malo volebné právo približne 1,5 percenta populácie. (Pre porovnanie: v podstatne ľudnatejšom Francúzsku išlo vtedy len o 0,5 – 0,7 percenta.) Reálne to znamenalo, že stoličných volieb a nepriamo aj volieb poslancov dolnej komory vtedajšieho stavovského snemu sa zväčša zúčastňovalo približne 130 000 osôb, čo na vtedajšiu Európu vôbec nie je zanedbateľné číslo (Mezey 2003: 236; Kecskeméti 2000: 316). Tento počet potom v roku 1848 narástol na 6,5 percenta, čo bolo podstatne viac než napríklad vo vtedajšom ústavnom Belgicku, kde to bolo 1,5 percenta (Máthé 2002: 16).

Z tohto pohľadu neprekvapuje, že volebná tematika výrazne ovplyvnila literatúru jednotlivých národov a národností Uhorska, a to vlastne ešte pred vznikom ústavnej monarchie v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. Tento fakt platí

1 József Demmel sa v tejto súvislosti odvoláva na dielo I. Széchenyiho *Vlág, vagyis világositó törtédekek némi hiba s előítélet eligazítására* (Pest 1831: 70).

404 rovnako pre súdobú maďarskú aj pre slovenskú literatúru. Len v rozpätí necelých dvoch desaťročí, ktoré ubehli medzi vydaním dvoch diel, ktoré sú témou tohto príspevku, teda medzi rokmi 1842 a 1860, objavili sa v maďarskej literatúre ešte „volebné diela“ Imreho Vahota (1820 – 1870) a Józsefa Gaála (1811 – 1866). I. Vahot napísal v roku 1841 štvordejstvomú drámu pod názvom *Restauráció*,² ktorej námet potom využil ešte raz v roku 1845 v dráme *Még egy tisztújítás* (Ešte jedna reštavrácia). V nej však už latinské slovo „reštavrácia“ zmenil na viac maďarsky znejúce „tisztújítás“. J. Gaál zase v roku 1844 vydal na rovnakú tému taktiež štvordejstvomú veselohru *A vén sas* (Starý orol). Mimochodom, J. Gaál a I. Vahot majú s autorom jednej z dvoch reflektovaných *Reštavrácií*, Ignácom Nagyom (1810 – 1854), spoločné veľmi podobné sociálne zázemie a vzdelanie: všetci traja boli právnici a pochádzali z drobných zemianskych rodín, ktoré sa živili službou na cudzích veľkostatkoch. Úspech a ohlas Nagyovej *Reštavrácie* však Gáalove a Vahotove diela nedosiahli.

Ignác Nagy a jeho dielo

I. Nagy sa narodil pri Balatone v mestečku Keszthely v zemianskej rodine. Jeho otec pôsobil ako úradník na statkoch grófov Festetichovcov. Rodina sa preto pomerne často sťahovala – Ignác absolvoval osemročné gymnaziálne štúdiá v piatich rozličných mestách (Gyöngyös, Nový Sad, Baja, Pätikostolie/Pécs a Budín). Podobne ako ostatní úradníci Festetichovcov používali Nagyovci doma prevažne nemčinu a orientovali sa v nemeckej kultúre. Na strednej škole sa v tom čase ešte viac používala latinčina než maďarčina. Neskorší významný maďarský dramatik a spisovateľ sa preto ešte aj po francúzsky naučil skôr ako poriadne po maďarsky (Hegedűs 1992: 1).

Svoje prvé literárne diela (prevažne verše) písal I. Nagy ešte po nemecky, neskôr však pod vplyvom svojej manželky a zároveň múzy Kornélie Halmyovej, ako aj *Kisfaludyho almanachu* a časopisu *Auróra* začal počas svojich univerzitných štúdií tvoriť už po maďarsky. Ako uvádza v spomienkach, svoje nemecké prvotiny neskôr zničil (Szalai 2001: 573).

Podľa Kalmána Mikszátha, významného a na prelome 19. a 20. storočia mimoriadne populárneho maďarského realistického spisovateľa, patril I. Nagy v prvej polovici 19. storočia medzi takzvaných múdrych spisovateľov, ktorí síce nesledovali módné trendy, neoduševňovali sa za aktuálne ideológie ani sa nechceli za každú cenu stať nesmrteľnými, ale počas svojho života chceli svojich čitateľov jednoducho len zabávať, a to primerane dobovému vkusu. Svojím spôsobom išlo o zručných majstrov svojho remesla (Sótér 1965).

Nagyove diela mali preto zväčša plynulý dej a duchaplný štýl, ktorý mu medzi jeho čitateľmi zabezpečil veľkú popularitu. Občas bol síce uštipačný a pomerne rýchlo si všimol nedostatky svojej doby a jej postáv, prípadne postavičiek. Jeho liberálny mestský štýl často zosmiešňoval provinčnosť zemanov, ale občas neľutoval vysmiať ani novodobé nafúkané meštianstvo. V diela *Hősök* (Hrdinovia) napríklad vtípne a ironicky opísal poslednú uhorskú šľachtickú insurekciu počas

2 Text je dostupný online https://books.google.hu/books?id=ZMBWAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

vojny proti Napoleonovi, v diele *Egyesüljünk* (Zjednoťme sa) sa zase pre zmenu vysmial veľkohubému zemianskemu vlastnenčeniu (Sőtér 1965).

Nagyov autorský záber bol však podstatne širší a komplikovanejší. Určite ho ovplyvnil aj francúzsky romantizmus a jeho zameranie na intrigy, zápletky a drámy. Zároveň ho často doplnil o satirický osten, čím vlastne tento štýl už začal prekonávať. V romantickom duchu napísal dielo *A falu ördöge* (Diabol dediny) o despotickom zemepánovi. Jeho skutočným bravúrnym žánrom sa však časom stali obrázky zo života. Sústreďoval sa predovšetkým na život hlavného mesta Pešti. V rokoch 1844 – 1845 napísal a publikoval prozaické dielo *Magyar titkok* (Maďarské tajomstvá) o pulzujúcom peštianskom živote (Sőtér 1965).

Aj v tomto prípade bol citeľný duch francúzskej (a v jej rámci predovšetkým parížskej) hrdinskej a dobrodružnej literatúry. Svoje dielo zaplnil I. Nagy najrozličnejšími postavami vtedajšej Pešti. Nevyhýbal sa ani kriminálnikom, dobrodruhom, zobraťom a podobným pochybným existenciám. Dej sa odohrával paralelne v aristokratických palácoch, zadymených krčmách vtedajšieho podsvetia, ilegálnych herniach, redakciách novín, Národnom divadle, tanečnej škole, pracovných kanceláriách sprostredkujúcich slúžky do meštianskych domácností a podobne. I. Nagy opísal veľmi pestrú paletu vtedajšieho veľkomestského života. V tomto smere bol vlastne pionierom a prvým autorom rýchlo sa rozrastajúcej modernej Pešti. Mnohé zápletky síce mali romantický charakter, no čitatelia zároveň spoznávali aj reálny svet svojho mesta (Sőtér 1965).

Hoci pre Nagyove diela je typický romantický, občas však už aj realistický a veľmi často satirický štýl, život samotného autora sa odohrával v relatívne pokojnom rytme vysokého finančného úradníka. Po získaní diplomu sa totiž zamestnal v Uhorskej kráľovskej komore, čo mu zabezpečilo stabilnú existenciu. Okrem toho pracoval aj pre viaceré redakcie. Keďže nebol ideologicky osobitne vyhranený, svoje príspevky posielal časopisom rozličného ideového aj tematického zamerania. Napriek prepolitizovanej predrevolučnej dobe sa I. Nagy neaktivizoval v politike a nepridal sa ani k niektorému z dobových politických smerov. Rovnako sa vedel vysmiať konzervatívcem ako prehnaným liberálnym radikálom.

Najbližšie mal pravdepodobne k umierneným reformným liberálom typu grófa I. Széchenyiho, ktorí nechceli hnať udalosti do krajnosti a skôr preferovali pokojný a zdržanlivý pokrok. Počas revolúcie meruôsmych rokov zostal viac-menej neutrálny. Presnejšie povedané, prijal ponuku pracovať na ministerstve financií, ktoré viedol Lajos Kossuth, ale politických šarvátok a revolučných bojov sa nezúčastnil. Počas obsadenia Pešti rakúskymi vojskami neodíšiel s vládou a zostal doma. Hlavné mesto opustil len po tom, čo úrady zakázali aj posledné maďarské noviny. Veľmi ho trápilo utrpenie obyvateľstva a ničenie hmotných statkov, ktoré so sebou priniesla občianska vojna. V nasledujúcich reakčných rokoch nespolupracoval s rakúskymi orgánmi a tieto úrady ho ani neprenasledovali. Naopak, sám sa v rámci svojich možností pokúšal pomáhať existenčne prenasledovaným ľuďom. Situáciu mu uľahčilo, že ako viac-menej lojálny človek dostal povolenie vydávať literárny časopis *Hölgyfutár* (Dámsky kuriér). Pod cudzím menom tu napríklad publikoval aj Mór Jókai (Hegedűs 1992: 2-3).

J. Kalinčiak, o ktorom slovenská čitateľská verejnosť vie podstatne viac ako o I. Nagyovi, pochádzal z podobného sociálneho prostredia. Po matke mal rovnako zemiansky pôvod. Jeho otec bol skôr príslušníkom evanjelickej kňazskej inteligencie (Mráz 1936: 10). Cez rozvetvenú ruttkayovskú rodinu mal priamy kontakt s touto dôležitou a vplyvnou spoločenskou vrstvou, ktorej myslenie cez rozprávanie svojej matky a starej matky vstrebával do seba vlastne už od detstva (Čúzy 2005: 268-269). Jeho matka rozumela aj po latinsky a dobre poznala genealógiu rodiny (Bílik 2009: 407).

J. Kalinčiak sa narodil v Hornom Záturčí a zomrel v Turčianskom Svätom Martine, jeho život sa teda okrem štúdií a pobytu v Českom Tešíne v rakúskom Sliezsku viazal predovšetkým na severné slovenské regióny starého Uhorska a na slovensko-nemecké jazykové prostredie. Asimilujúci sa I. Nagy prežil väčšinu svojho života v Pešťbudíne, ktorý síce v tom čase nebol ešte úplne maďarským mestom, ale rýchlo k tomu smeroval. V Kalinčiakovom prípade nakoniec nedošlo k zmene jazyka – pochádzal zo slovenského etnického prostredia aj v ňom zotrval, hoci jeho národnostne menej vyhranený otec mal občas obavy o synov neskorší osud. J. Kalinčiak, podobne ako väčšina štúrovcov, začal najprv tvoriť v bibličtine, teda po česky – v jazyku, ktorý však slovenskí evanjelici nepovažovali za cudzí. Po nemecky a maďarsky sa vlastne naučil až počas svojich stredoškolských štúdií, ktoré absolvoval v Gemeri, Levoči a Bratislave. Vtedy sa po prvý raz stretol aj s národnostnou otázkou. „Žiaci, predtým amici, začali sa deliť na Maďarov a Slovákov a bočiť jeden od druhého. Učiteľstvo, ako to v samej veci leží, obmedzovalo sa na prednášky rečí, žiactvo ale tvorilo si svoj život vlastný, tak to bolo po celej uhorskej krajine“ (Kalinčiak 1975: 335). Neskôr dva roky študoval na univerzite v nemeckom Halle. Potom v rámci slovenských evanjelických tradícií krátko pôsobil ako vychovávateľ vo Vindšachte, odkiaľ prešiel na gymnázium v Modre, kde strávil dvanásť rokov (1846 – 1858). Odtiaľ odišiel do Tešína, kde pôsobil ako riaditeľ gymnázia. Po penzionovaní a návrate do Uhorska sa usadil v Turčianskom Svätom Martine a pracoval tu ako redaktor a vydavateľ časopisu *Orol* (Čúzy 2005: 268-269).

J. Kalinčiak – podobne ako I. Nagy – nebol politicky veľmi vyhranený typ. Presnejšie povedané, ťažšie sa vedel úplne identifikovať s konkrétnym politickým programom. Bol síce aktívnym slovenským národovcom a príslušníkom štúrovskej skupiny, dokonca patril medzi najbližších priateľov Ľudovíta Štúra, pri ktorom stál aj v posledných hodinách jeho života, no počas revolúcie 1848/1849 sa nepridal ani na jednu stranu. Občas sa to vysvetľuje jeho postavením riaditeľa gymnázia v Modre, ale veľmi pravdepodobne išlo skôr o zásadnejší problém. J. Kalinčiak podporoval liberálnu premenu Uhorska, ale nevedel sa stotožniť s nacionalistickou politikou vtedajšieho maďarského liberalizmu. Na druhej strane podporoval slovenské národné požiadavky, no nebol stúpencom panovníckej Viedne (Čúzy 2005: 268).

Asi tu zohral svoju úlohu aj jeho vrodenný skepticizmus a určitý odstup od udalostí. J. Kalinčiak bol skôr integratívnou osobnosťou, ktorá sa snažila zmieriť a harmonizovať Slovákov a Nemcov v Modre a tiež napomáhať kultúrnym úsiliam rozličných národov v zmiešanom Tešíne. Tento prístup prirodzene charakterizoval aj jeho literárnu tvorbu. V tomto smere sa podobal I. Nagyovi, ktorý

k životu a tvorbe pristupoval podobne. Napriek neskoršiemu zaradeniu medzi romantikov sa obaja nachádzali skôr niekde na pomedzí medzi končiacim romantizmom a začínajúcim realizmom. Najdôležitejší bol pre nich čitateľ a jeho vkus. Okrem toho boli obaja hlboko zakorenení v uhorskej spoločenskej realite a kultúrno-politickej tradícii.

I. Nagy napísal o mimouhorských udalostiach a súvislostiach. J. Kalinčiak sa vo svojich dielach taktiež len veľmi zriedka dostal za geografické a časové hranice uhorského územného rámca. Došlo k tomu len v dvoch prípadoch. Najprv v historickej próze *Serbianka* (1847/1848), ktorá sa viaže k tureckým časom na Balkáne. Tento „odklon“ však môžeme vysvetliť sympatiami, ktoré slovenská romantická kultúra prejavovala srbskej (jednak cez všeslovanské väzby, jednak cez hrdinský kult vtedajších balkánskych Srbov). Druhým prípadom je historická povesť *Mládeneč slovenský* (1847/1848), odohrávajúca sa po rozpade Veľkej Moravy a pred vznikom stredovekého Uhorska. Vymyslené Slovenské bratstvo tu bojuje proti prichádzajúcim pohanom a hlavne proti ich domácim slovenským prisluhovačom, ktorí zavrhlí kresťanstvo a vrátili sa k viere v starých slovanských bohov. Bratstvo, bojujúce pod červeno-bielou zástavou a dvojkrižom, bráni územie vymedzené Trenčínom, Dunajom, Váhom a Tatrami. Na pozadí tejto prózy môžeme do určitej miery tematicky uvažovať o alegórii na štúrovcov, ich dilemy a problémy. Aj jej záverečná časť je ukážkovo štúrovská: „*nechajúc všetko mámenie sveta, všetky rozkoše a radosti, posvätili sa myšlienke mojej, myšlienke jednej, veľkej a očakávali deň vzkriesenia*“ (Kalinčiak 1975: 250). O potrebe jednoznačného obeťovania lásky a citov na oltári národa a vlasti mal však J. Kalinčiak pochybnosti, o čom svedčia aj jeho spory s priateľom L. Štúrom.

Autorské krédo a prístup Kalinčiaka k iným vzorom a impulzom najlepšie vyjadruje citát z jeho autobiografie:

„Tak som ja z mojej strany nikdy nechcel, líčiac život uhorský, preháňať vec podľa vlastného kopyta, ani anglicizovať ako Jósika, ani francúzovať ako Jókai, ale som sa vynasnažoval líčiť život taký, aký je a bol, t. j. ako my v Uhrách dýchame a citíme... Ja som vždy chcel líčiť uhorské pomery tak ako sú alebo boli, bez ohliadania sa na tú alebo tú tendenciu, keď ale v diele také alebo také osobnosti vystupovali, tak som ich líčil z ich vlastného stanoviska“ (Kalinčiak 1975: 339).

Dve Reštavrácie

Medzi vydaním *Reštavrácie* I. Nagy a *Reštavrácie* J. Kalinčiaka uplynulo osemnásť rokov. Podstatne sa však zmenila situácia – v rokoch 1841/1842 boli stoličné voľby ešte živou realitou, v roku 1860 už len minulosťou. Medzitým prebehla revolúcia, jej potlačenie a desaťročie absolutistického režimu ministra vnútra Alexandra Bacha. Hoci I. Nagy na rozdiel od prozaika Kalinčiaka napísal svoje dielo ako drámu, v oboch prípadoch išlo v podstate o humorné dielo s častým používaním dobového, latinskými výrazmi pretkaného jazyka. Latinčiny bolo možno o trochu viac u Kalinčiaka, ktorý svoju prózu napísal neskôr, v Nagyových dielach je zase citelný maďarizujúci jazykový trend.

Obe diela s názvom *Reštavrácia* majú podobnú hlavnú tému – zemianske kortešačky a voľby stoličných hodnostárov vo vymyslených, ale typických uhorských regionálnych územných jednotkách. Dej sa odohráva na konci éry

408 stavovského Uhorska, teda niekedy v tridsiatych-štyridsiatych rokoch 19. storočia. Z pohľadu autorov ide o diela zo súčasnosti. V oboch prípadoch zápasia o moc a vplyv miestne klany, respektíve politické skupiny a ich boj komplikuje aj osobný život hlavných protagonistov. Boj o politickú moc je totiž prepojený so súťažou o ruku vplyvnej a peknej slečny, prípadne vdovy. Úlohu v nich zohrávajú aj osobné city protagonistov, no tie čiastočne stoja v tieni majetkových a iných faktorov. Súboj nakoniec vyhrajú centristické postavy.

Paradoxne starosvetskejšie a z pohľadu moderných ideológií apolitickejšie pôsobí neskoršie napísaná Kalinčiakova *Reštavrácia*. Súperenie miestnych silných mužov (Adama Bešeňovského a Potockého, respektíve Štefana Levického) a za nimi stojacich zemianskych klanov totiž nekomplikujú otázky rozporov konzervativizmu a rozdielných odtieňov reformného liberalizmu usilujúceho sa o pokrok, ako je to v Nagyovej dráme. Z tohto dôvodu ani mená Kalinčiakových hlavných súperov a ich spojencov nemajú špeciálny ani veľavravný význam. Ich jediným špecifikom je slovenský charakter a väzba na konkrétne lokality, čo v prostredí vtedajšej šľachty nebolo ojedinelým javom.

V Nagyovej *Reštavrácii* sú priezviská hlavných súperov vysoko príznakové. Radikálny, no trochu falošný a prospechársky liberálny kandidát z Pešti je advokát Heves (Prudký alebo Ohnivý). Starý konzervatívny podžupan má veľmi zemiansky znejúce priezvisko Farkasfalvy, ktoré by sa do slovenčiny dalo preložiť ako Vlkolínsky. Meno jeho pragmatického podnotára evokuje ohybnosť – Hajlósi. Bohatá vdova, ktorej ruku a hlavne majetok by chceli získať obaja hlavní súper, sa volá jednoducho Aranka, čiže Zlatka. Jurát pomáhajúci Hevesovi je Darabos, teda Uhrančivý alebo Neohrabaný. Meno viac-menej apolitického, svojmu súkromnému životu sa venujúceho lekára Dr. Langyosa (Vlažného) zase vyjadruje pasivitou a nerozhodnosť vidieckej inteligencie. Krčmár židovského pôvodu napájajúci voličov dobrým a zlým vínom má taktiež výstižné meno – Schnaps. Pozitívny hrdina, ktorý nakoniec vďaka intrigám svojich obdivovateľiek vyhrá voľby, sa volá Tornyai (približný preklad do slovenčiny Vežový, Vežný). To je asi jediné dôležité meno bez zástupného významu, pokiaľ ho nespojíme s výrazom veža (torony), ktorý môže symbolizovať aj jeho vysokú morálku a nadhľad.

Funkciou vybraných mien a priezvisk u Nagya je dotvorenie zápletky celej drámy. Autor tu totiž zobrazil tri politické skupiny, taktiky a stanoviská. Na jednom mieste drámy ich pomenoval ako „cválajúci pokrokári“, zaostali odporcovia pokroku a nakoniec „ani studení, ani teplí“ centristi, ktorí sa pustili cestou pokroku, ale občas sa na nej zastavili, miestami sa aj vrátili, aby v nej nakoniec predsa len pokračovali. V každom prípade chceli postupovať opatrne a premyslene (Nagy 1842: 8). Dva krajné tábory sa pôvodne líšili aj farbou pierka na klobúku svojich kortešov – červenou a žltou. Farby tu však ešte nehrali ideologickú úlohu.

Prvú skupinu predstavovali konzervatívci pod vedením aktuálneho podžupana Sándora Farkasfalvyho, bývalého husára s pomerne priamočiarým myslením a správaním. Okolo neho sa pohyboval aj v kariéru dúfajúci podnotár Hajlósi. Hoci Farkasfalvy nemal veľké ilúzie o potrebe pokroku a zmien, niektoré aspekty vývoja aj on akceptoval – napríklad sa usiloval nakloniť si židovského krčmára veriaceho v židovskú emancipáciu. V zásade však na existujúcich pomeroch a štruktúrach nechcel veľa meniť, maximálne bol ochotný rétoricky a komunikačne sa prispôbiť.

Peštiansky advokát Kálmán Heves bol „ohnivým stúpencom“ rýchlych zmien a radikálneho pokroku, no v jeho správaní bolo veľa populizmu a neúprimnosti. Nebol miestny, prišiel z hlavného mesta. Jednou z Hevesových hlavných motivácií bolo podľa jeho vlastných slov vyzdvihnúť sa a viac sa zviditeľniť vo svete. To sa mu ako občajnému advokátovi nemohlo podariť, preto sa dal na župnú politiku. Druhou možnosťou bola tlač, avšak ako sám konštatoval, tam by v súťaži s Lajosom Kossuthom nemal šance (Nagy 1842: 3). Celkovo išlo o manipulátora, ktorému neboli vzdialené pozerstvo a cynizmus. V prostriedkoch si taktiež nevyberal, hoci, ako sám tvrdil, len „v záujme rýchleho pokroku“. Zároveň využíval svoje rodinné konexie na vyšších úradných miestach a – podobne ako Farkasfalvy – svoj vplyv chcel zväčšiť aj prostredníctvom sobáša z rozumu s bohatou Arankou.

Tretí centristický prúd predstavoval poctivý slúžny Károly Tornyai, ktorý sa pôvodne ani nechcel zúčastniť volieb, lebo vedel, aké negatíva s tým boli spojené, a nechcel sám seba vychvaľovať. Jeho krédom bolo, aby jeho činy hovorili za neho. Za svoj volebný úspech však ani on nemohol ďakovať len svojej poctivosti a skutočným výsledkom, ale hlavne šikovným zákulisným ťahom Aranky, jej sestry Kingy a švagra, lekára Langyosa. Aranka bola totiž zaľúbená práve do Tornyaiho. Táto podporná skupina zo zákulisia v záujme dobrej veci úspešne manipulovala celé voľby. Konzervatívci aj radikálni liberáli sa totiž pokúsili protivníkov tábor oslabiť tým spôsobom, že časť nerozhodnutých voličov, ktorí sa s ich heslami nevedeli stotožniť, radšej nahovárali na centristické hlasovanie. Nakoniec centristický program vďaka tejto taktike slávil úspech a Tornyai nezískal len pozíciu podžupana, ale aj ruku bohatej a zaľúbenej Aranky, ktorá pôvodne deklarovala, že sa vydá za víťaza volieb.

Divadelná hra, zameraná primárne na pobavenie publika, mala teda humorný dej a pozitívny koniec. Zároveň však reflektovala niektoré aktuálne spoločensko-politické témy, a to práva židovského obyvateľstva, politickú emancipáciu žien aj (viackrát spomínaný) pokrok. V Nagyovej dráme, ktorá sa odohráva v malom meste v jednej z nemenovaných uhorských stolíc, sa však nespomína národnostná otázka, hoci práve tá sa v čase vzniku tohto diela postupne stávala jednou z najdôležitejších dobových otázok. Autor vlastne využil žáner veselohry, aby sa týmto spôsobom aj on nepriamo vyjadril k veľkým otázkam svojej doby. Hoci v medzivojnovom období literárna história označila *Reštavráciu* za viac-menej ľúbostný príbeh zarámčovaný politickou zápletkou (Romhányi 1930: 288), mohlo ísť aj o opačnú konštrukciu – teda o politické dielo zakomponované do ľúbostného deja.

I. Nagy v *Reštavrácii* najviac exponoval problematiku zapojenia žien do politiky. Nakoniec, aj práve opísané stoličné voľby vyhral Tornyai vďaka podpore vplyvných žien. Oficiálne jeho kortešačku organizoval hlavný „vlažný“ lekár Langyos, vzdialený politike. Do tejto úlohy ho však zručne vmanévrovali vlastná, o politiku sa intenzívne zaujímajúca manželka a jej sestra (Langyosova švagriná), teda ženy, ktoré sa v kontexte dobových pomerov nemohli volebne priamo aktivizovať. Dramatik vytvoril paradoxnú dvojicu: úplne apolitického, malými každodennými problémami a flirtovaním sa zaoberajúceho lekára so všetkými politickými právami a jeho manželku so záujmom o verejné dianie, ale bez participačných práv. Kinge sa pôvodne páčil ohnivý, ale zároveň povrchný liberalizmus Hevesa, nakoniec však precitla a pod vplyvom skúsenejšej sestry Aranky

410 (prichádzajúcej z hlavného mesta) začala podporovať umierneného Tornyaiho, ktorý bol vlastne „ženskou voľbou“.

Tento tematický plán nie je odtrhnutý od reality. Emancipácia žien v spoločenskom živote v období reformných snemov a posledným predmarcových kortešačiek skutočne rezonovala. Otázka volebného práva aspoň pre majetné šľachtické statkárky bola totiž nastolená na uhorskom sneme v rokoch 1843/1844. Spišský stoličný poslanec Ede Zsedényi zase navrhoval, aby mohli voliť aj vdovy po mešťanoch slobodných kráľovských miest. Biharský poslanec Ödön Beöthy navrhoval priame volebné právo pre majetné vdovy po šľachticoch-statkároch. Srbský poslanec z Temešskej stolice Šebo Vukovics požadoval volebné právo aj pre slobodné a aspoň osemnásťročné šľachtické dievčatá (Nagyné Szegvári 2001: 32-34). K zmenám nakoniec nedošlo. Podobne aj v Nagyovej hre rozhodná a vplyvná Aranka napokon odporučila svojej politizujúcej sestre, aby svoju energiu radšej venovala „vládnutiu v rodine“, lebo „byť dobrou domácou je najkrajšou vlastnosťou ženy“. Kinga jej radu akceptovala, ale poznamenala, že ženy by mali byť aspoň informované o veciach verejných a stave krajiny, lebo inak ich budú považovať za nevzdelané. I. Nagy teda neodmietal emancipáciu žien, no k otázke ich volebného práva sa celkom jednoznačne nevyjadril.

Vo svojej dráme sa venoval aj problematike postupnej emancipácie židovského obyvateľstva. K jeho úplnému zrovnoprávneniu došlo síce až v roku 1867, ale proces sa začal už v reformnom období. Liberálna opozícia chcela na sneme 1839/1840 zrovnoprávniť Židov s mešťanmi nešľachtického pôvodu, čo sa jej však nepodarilo presadiť. Uhorský snem napriek tomu v roku 1840 prijal zákonný článok XXIV, ktorý uľahčil Židom usídlenie v rozličných častiach krajiny a umožnil im aj slobodnú voľbu povolania. Na nasledujúcom sneme chceli ďalej prijať zákon, ktorý mal židovským mešťanom zabezpečiť volebné právo v rámci meštianskeho postavenia, no tento zákon už neprešiel. Išlo teda o otázku, ktorá v spoločnosti v dobe vzniku Nagyovej drámy a jej uvedenia na divadelnom javisku výrazne rezonovala.

V Nagyových dielach sa židovské postavy vyskytovali pomerne často. Osobitne to platilo o jeho „peštianskom“ diele *Uhorské tajomstvo*, kde opísal rozličné charaktery zo života hlavného mesta. Väčšinou nešlo o pozitívnych hrdinov, hoci o autorovi nemožno tvrdiť, že by bol programovým antisemitom. Skôr sa prispôboval duchu a názorom svojej doby (Szalai 2000: 575-577). Netreba zabudnúť ani na to, že v prvej polovici 19. storočia mala židovská otázka v Uhorsku ešte silnú migračnú dimenziu. Mestské časti obývané Židmi preto často pôsobili na čitateľov cudzo až exoticky. Išlo zväčša o ošarpané, zanedbané, špinavé a prepľnené ulice. Ich obyvatelia mohli byť rovnako príliš pobožní, ortodoxní, no tiež búriaci sa voči konvenciám a rodinnému tlaku, alebo aj voči zákonom, takisto mohlo ísť o postavy zo spoločenskej periferie (veštkyne, vreckári, nosiči, priekupníci, šmelinári a tak ďalej). Jediný záchytný bod v živote znamenali pre nich často len peniaze (Szalai 2000: 577-581).

Z tohto pohľadu predstavovala *Reštavrácia* v literárnej tvorbe I. Nagyá skôr výnimku. Nesústredil sa totiž na opis charakteru a zovňajšku židovských postáv alebo opis ich interiérov a exteriérov, ale skôr na ich vzťah k verejnému životu a vlastnému právnemu postaveniu. Hostinský Mózes Schnaps je preto zobrazený skôr pozitívne. Uvedomoval si svoju ľudskú dôstojnosť, bol vďačný liberálnym

reformátorom za uľahčenie svojho právneho postavenia, usiloval sa uplatňovať svoje novonadobudnuté práva a zároveň dbal o svoju profesionálnu morálku a reputáciu. Nechcel napríklad čapovať zlé nápoje ani podávať nekvalitné jedlá voľičom konkurenčnej strany, hoci ho na to nabádal samotný vicišpán, ktorý bol inak protivníkom židovskej emancipácie. Schnaps totiž chcel byť hodný práve spomínanej emancipácie, preto sa ani nenechal nahovoriť konzervatívcami. Advokát Heves mu slúbil, že v prípade víťazstva jeho strany budú aj chudobní Židia zrovnoprávnení so šľachticmi, a tento sľub znamenal pre židovského krčmára viac než peniaze (Nagy 1842: 40-41).

I. Nagy zároveň však zobrazil aj to, ako ťažko prijímala väčšinová (teda kresťanská) spoločnosť spomínané zmeny. Stoličný zriadenec Damázdsi, inak bývalý cisársky vojak, chcel najprv uvedomelého a hrdého Žida za jeho „držosť“ zbiť. Zabránil tomu len podžupan Farkasfalvy, ktorý si Schnapsa síce taktiež nevážil, ale chcel získať jeho podporu počas volieb. Po voľbách by však už nemal výhrady, ak by hostinský dostal „lekcii“ (Nagy 1842: 40-44). Hoci vtedy ešte nešlo o skutočnú emancipáciu, dotknutí Židia boli vďační aj za menšie ústupky. Očakávali, že v budúcnosti sa problém ich právneho postavenia vyrieši úplne. I. Nagy tomu tiež veril, a preto vo svojom diele nenegoval význam tejto otázky, hoci videl aj jej limity. Schnaps síce občas pôsobí až príliš optimisticky, lebo nevie, čo si hovoria za jeho chrbtom, ale otázka židovskej emancipácie nebola pre autora predmetom satiry.

Ďalším motívom Nagyovej veselohry je charakter zemianskych voľičov a ich hlavná motivácia – snaha zachovať si svoje privilegované postavenie voči ostatným obyvateľom krajiny a, pokiaľ možno, na tom aj zarobiť. Preto sa zubami-nechtami pridŕžovali svojej nezdaniteľnosti a volebného práva. Ich predstavitelov a hlavných kortešov autor zobrazil ironickejšie a jeho výsmech je citeľnejší. V zemianskych voľičoch videl familiárne známe, trochu patriarchálne, ale zároveň ľahko korumpovateľné a čiastočne deklasované postavy. Jeho prístup k tejto vrstve bol o niečo kritickejší než v prípade Kalinčiaka.

Reštavrácia J. Kalinčiaka z roku 1860 je podstatne apolitickejšie dielo než Nagyova dráma. Neobjavuje sa v nej ani jedna z vyššie spomínaných veľkých spoločenských otázok, azda s výnimkou opisu politickej mentality zemianskych voľičov a nepriamo aj národnostnej otázky, ktorá u I. Nagy úplne absentovala. Ani Kalinčiakovi zemania nemajú výraznú etnickú identitu, ale z nepriamych náznakov vyplýva, že išlo predovšetkým o Slovákov. Meno Záhorskej stolice znelo tiež slovensky. Skoro všetci protagonisti Kalinčiakovho románu mali slovenské mená a priezviská. Len hlavný župan Gábory predstavoval výnimku. Medzi sebou hovorili po slovensky s častými latinskými vsuvkami. Občas medzi sebou prehodili celé latinské dialógy. Znalosť maďarčiny však v tomto sociálnom prostredí bola v Záhorskej stolici viac-menej limitovaná. V pozadí bolo už však cítiť prichádzajúce nové časy. Prvý podžupan Adam Bešeňovský, predtým dobrý latinár, sa napríklad príchodu svojho synovca Štefana Levického z Pešti potešil aj preto, lebo ten ako bývalý praktizujúci jurát z hlavného mesta dobre hovoril po maďarsky. Bešeňovský tento jazyk natoľko dobre neovládal. Ako prefikáný a dobre zorientovaný politik však vycítil, že v časoch zavádzania maďarčiny do verejného života by ho táto maličkosť mohla pozbaviť vplyvu na stoličný život (Kalinčiak 1975: 280).

Inak súperenie dvoch zemianskych klanov a ich klientov o moc nemalo v Kalinčiakovej *Reštavrácii* širšie národnostné, ideologické ani ekonomické

412 súvislosti. J. Kalinčiak nešpecifikoval, aké názory zastávali jeho hrdinovi v hlavných otázkach tej doby. Medzi jednotlivými táborami neexistoval ani výraznejší morálny rozdiel. Celý boj sa točil len okolo funkcií, majetkov a stoličného vplyvu. Nakoniec aj rozuzlenie celej zápletky je takpovediac familiárne. Pokonanie sa dvoch krídiel stoličného politického života jeho hlavní aktéri nakoniec spečatili sobášom dvoch mladých ľudí – Aničky Bešeňovskej a Štefana Levického. Podžupanská funkcia teda takpovediac zostala v rodine. Familiárnosť, nepotizmus a rodinkárstvo bolo inak veľmi dlho prítomné v uhorskej politike, a to rovnako na celoštátnej, regionálnej aj lokálnej úrovni. Tento jav často kritizovali aj vtedajší publicisti, politici a spisovatelia.

Záver

Len ťažko možno zistiť, či išlo v prípade spomínanej Kalinčiakovej apolitickosti o vedomý umelecký zámer a prístup autora, ktorý svojich čitateľov chcel predovšetkým pobaviť (a nie prevychovať), alebo skôr o dôsledok Bachovho absolutizmu a dobového vytriezvenia z politiky. Na rozdiel od päťdesiatych rokov 19. storočia bolo desaťročie vzniku Nagyovej drámy (teda štyridsiate roky 19. storočia) plné nádejí, veľa sa diskutovalo o verejných otázkach a v celej Európe sa očakávali veľké zmeny. Atmosféra v spoločnosti sa však zásadne zmenila po porážke revolúcie a vojny za nezávislosť Uhorska. Došlo k dezilúzii a obratu k témam zo súkromného života. Mnohé angažované osobnosti emigrovali, rezignovali alebo sa úplne utiahli do ústrania.

Na druhej strane spoločnosť sa po politickom páde ministra vnútra Alexandra Bacha v roku 1859 predsa len začala postupne prebúdzat a aktivizovať. Po obnovení (starej) ústavnosti v roku 1860 sa začali organizovať rozličné stretnutia, zhromaždenia a schôdze, na ktorých sa politicky aktívne vrstvy usilovali sformulovať svoje ciele, programy a postup do budúcnosti. Takouto akciou bolo napríklad aj memorandové zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine v roku 1861. Tento pohyb sa však akoby ešte nedotkol Kalinčiakovej *Reštavrácie*. Samotný autor v tom čase ešte pôsobil v sliezskom Tešíne v relatívne dôležitej pozícii riaditeľa gymnázia. V prípade jeho prózy mohlo ísť okrem toho tak trochu aj o spomienkové dielo a návrat do čias detstva alebo aspoň do sveta spomienok jeho starej matky.

V porovnaní s Nagyovou drámou robia Kalinčiakov román civilnejším, tradičnejším a neutrálnejším nielen miera ideologickosti a nedostatok veľkých politických tém, ale aj rodové súvislosti. Kalinčiakove ženské postavy v *Reštavrácii* sú podstatne pasívnejšie ako Nagyove hrdinky v rovnomennom diele, hoci v iných Kalinčiakových historických prózach zohrávajú ženské postavy podstatne aktívnejšiu úlohu. Anička Bešeňovská ako takmer jediná výraznejšia ženská postava Kalinčiakovej prózy je v porovnaní s Nagyovými hrdinkami úplne v úzadí a skôr pôsobí len ako motivačný faktor pre slúžneho Levického, nie však ako osobitný a nosný aktér deja – na rozdiel od statkárky Aranky a lekárovej manželky Kingy, ktoré slúžnemu Tornyaimu dopomohli vyhrať celé stoličné voľby. Pravdepodobne tu teda nešlo o nejaký špeciálny prejav autorovho antifeminizmu, ale skôr o súvislosť s voľbami ako hlavnou témou *Reštavrácie*. Vtedajšie voľby boli v tradičnom spoločenskom prostredí skoro výlučne mužskou záležitosťou.

Obe *Reštavrácie* nezávisle od rozdielneho žánrového zaradenia (dráma, próza), odlišného exponovania jednotlivých typov postáv, ako aj miery

prepolitizovanosti mali aj mnoho spoločné. Predovšetkým kompozičnú výstavbu, podobné hlavné postavy, ich príbuznú sociálno-kultúrnu mentalitu a hlavne pozitívne koncipovaný záver diela. Do určitej miery podobne pôsobí aj prelínaanie romantických zápletiiek a realistických kulís oboch diel. No netreba zabúdať ani na časovú postupnosť ich vzniku. J. Kalinčiak pravdepodobne vedel o dráme I. Nagya, ktorá sa v štyridsiatych rokoch 19. storočia hrala vo viacerých mestách vtedajšieho Uhorska, hoci podľa všetkého išlo skôr o mestá mimo slovenského etnického okruhu. V samotnom hlavnom meste krajiny bola však dráma na programe divadiel pomerne dlho. A navyše, diela s podobnou tematikou písali aj ostatní súdobí autori.

Tematika, kompozičná skladba, štylistické charakteristiky oboch *Reštavrácií* svedčia o tom, nakoľko boli jednotlivé národné kultúry v starom Uhorsku prvej polovice 19. storočia ešte prepojené. Svojím spôsobom by sa obe diela mohli zrodiť aj v inej jazykovej subkultúre Uhorska. J. Kalinčiak sa po celý svoj život nevedel (a asi ani nechcel) odpútať od uhorskej tradície a uhorského povedomia. I. Nagy, ktorý žil v hlavnom meste, bol v trochu inej pozícii, ale problematika zmiešanej identity, s jej starými a novými prvkami, pravdepodobne nebola cudzia ani jemu. Jeho dráma bola preto dlhé obdobie úplne zrozumiteľná aj v slovenskom jazykovom prostredí, podobne ako sa mohla trochu „starosvetsky“ ladená Kalinčiakova próza odohrať v hociktorom regióne krajiny.

Pramene

- KALINČIAK, Ján, 1975. Vlastný životopis. In KALINČIAK, Ján. *Dielo II*. Bratislava: Tatran.
 KALINČIAK, Ján, 2009. *Reštavrácia a iné*. Výber zostavil, komentáre, vysvetlivky, kalendárium života a diela a doslov napísal René Bilík. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-8101-275-4.

Literatúra

- ČÚZY, Ladislav, 2005. Ján Kalinčiak. In MIKULA, Valér a kolektív. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 269-270. ISBN 80-7149-801-7.
 DEMMEL, József, 2014. *Pánszlávok a kastélyban*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-804-6.
 HALÁSZ, Iván – SCHWEITZER, Gábor, 2014. Variációk egy témára: gondolatok Nagy Ignác és Ján Kalinčiak Tisztújítás című művéről. In FEKETE, Balázs – HORVÁTHY, Balázs – KREISZ, Brigitta, ed. *A világ mi magunk vagyunk...: Liber amicorum Imre Vörös*. Budapest: HVG-ORAC, s. 210-223. ISBN 978-963-258-255-9.
 MRÁZ, Andrej, 1936. *Ján Kalinčiak*. Martin: Matica slovenská.
 MÁTHÉ, Gábor, ed., 2002. *A választójog*. Budapest: Press Publica. ISBN 963-9001-71-6.
 MEZEY, Barna, ed., 2003. *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris. ISBN 963-389-532-4.
 NAGYNÉ SZEGVÁRI, Katalin, 2001. *A női választójog külföldön és hazánkban*. Budapest: HVG-ORAC. ISBN 963-940-400-4.
 ROMHÁNYI, Gyula, 1930. A magyar politikai vígjáték fejlődése. Első közlemény. *Irodalomtörténeti Közlemények*, č. 3.

- 414 SÖTÉR, István, ed., 1965. *A magyar irodalom története. Kezdetektől 1975-ig*. III. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN 963-05-1642-X. Dostupné tiež online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/iii-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1772-tol-1849-ig-2027/irodalmunk-a-reformtorekvesek-a-forradalom-es-a-szabadsagharc-koraban-az-1820-as-evektol-1849-ig-2677/a-romantikától-a-kritikai-realizmusig-es-a-nepiessegig-18411849-2934/a-romantika-es-a-realizmus-talalkozasa-a-szepprozaban-2A38/83-nagy-ignac-es-kuthy-lajos-weber-antal-2ADF/nagy-ignac-18101854-2AE0/>
- SZALAI, Anna, 2001. „... bűn hozott fel ellenem: [...] »Ellensége vagyok a zsidóknak« Zsidó szereplők Nagy Ignác műveiben. *Irodalomtörténeti Közlemények*, č. 5-6. ISSN 1588-0834.

Elektronické zdroje

- HEGEDŰS, Géza, 1992. *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Budapest. ISBN 963-768-51-38. Dostupné online <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/IrodalmiArckapcsarnok-hegedus-geza-irodalmi-arckepcsarnok-1/a-magyar-irodalom-arckepcsarnoka-1239/nagy-ignac-18101854-278/>

Prof. Dr. Ivan Halász, PhD.
National University of Public Service
Faculty of Public Governance and
International Studies
Department of Constitutional and
Comparative Law
Üllői út 82
H-1083 Budapest
Hungary
E-mail: halasz.ivan@uni-nke.hu

Doc. Dr. habil. Gábor Schweitzer, PhD.
National University of Public Service
Faculty of Public Governance and
International Studies
Department of Constitutional and
Comparative Law
Üllői út. 82
H-1083 Budapest
Hungary
E-mail: schweitzer.gabor@uni-nke.hu